

westvlaamse volkshumor

Ik waag het maar over *Westvlaamse Volkshumor* te schrijven, ofschoon ik er verre van overtuigd van ben dat volkshumor zo afgegrensd en typisch bestaat.

Natuurlijk bestaat er een en ander humoristisch gezegde of een komische reactie die uitsluitend binnen West-Vlaanderen voorkomt of in een Westvlaams kader past. Meestal zit het hem dan in het taalkleed waar in bedoelde gegevens ons komen tegenwandelen. Als een grapjas (of een domoor) in de telefooncel het woord 'aula' in 't zweet zijns aanschijns staat te spellen met „de A van arloge (horloge) en de U van Ugeen (Eugeen) enz..." dan is dat (voor zover!) *Westvlaamse humor*. Eveneens wanneer de Geluwenaars hun plezierige dorpsapologie verkopen met het volgend rijmpje:

*Al heeft Geluwe nen stompen torre,
ware West-Vlaanderen een ei,
geluwe ware de dorre (dooier)!*

De hoorder — kennelijk geen leverlijder — moet in-tussen maar overtuigd zijn dat de dooier het beste is van het ei. Sprekers woordenspel evenwel is enkel bin-nen onze provincie genietbaar. En wellicht slechts bin-nen bepaalde gewesten. Zo in elk geval met het „'tis een ruut uut het huus en o(s) 't reint (regent) 't reint t' er in'" Want velen spreken van *regen* en niet van *rin*!

Het wordt nog lastiger wanneer er psychische en karakterologische verschijnselen bij komen kijken. Dan wordt inter-vlaams geblaaskaak verdacht. Persoonlijk bv. ben ik ervan overtuigd dat wij onder de Vlamingen de spotters, de 'greters' bij uitstek zijn. Maar zeker is de spot niet onze monopolie. Ten hoogste zal dan een graad- en maatverschil uitkomen.

Er zijn nog andere factoren. We hebben onze West-vlaamse 'peegies' en displaced persons (ik bedoel onze mobielen!) en onze 'Druivelaars' die zo makkelijk onze *Westvlaamse humor* (gesteld dat hij bestaat) buiten onze grenzen aan de man of aan de vrouw brengen. Daar leeft hij — hogelijk genoten — voort, onafhanke-lijk van zijn herkomst.

Overigens er bestaan geen grenzen, tenzij die van de doeaniers (dat weten onze blauwers best) en van de taal. Maar dit laatste klopt alweer niet. Toen ik onlangs over onderhavig onderwerp ergens gesproken had, vertelde een toehoorder mij dat de vertelling 'De boer die nen spiegel vond' (door mij *niet* als West-vlaams aan gevoeld) inderdaad ook Kempisch is (de boe-ren van Olen moesten het ontgelden) en zelfs dat die gekke historie onlangs door de Franstalige T.V., als

zijnde van Italiaanse makelij en herkomst, ten gehore was gebracht.

Willen wij ons dan maar een moment verkneuteren in de Westvlaamse leutemakerij, zonder ons verder te bekreunen over "die grenzen of begrenstheid? Ik zal er wel voor zorgen bepaalde grenzen niet te overschrijden.

De Westvlaamse volkshumor omvat niet alle vormen, bestrijkt niet alle snaren of toonaarden, bereikt niet alle graden van de humor in het algemeen. Daar hij des volks is, is hij volks en beperkt van vingerzetting. De hoofdtoon is de spot; de vormen zijn in hoofdzaak de woordenverdraaiing, het woordenspel, het gekke rijmpje, zegswijzen, de sage en het verhaal; er is niet bijster veel schakering in de graden: van fijn en guitig naar boertig en triviaal. In de achterkeuken van het triviale staan er veel potjes die we gedekt zullen laten. Maar het hele huis hangt als een prentenkabinet vol van de dolste voorbeelden, waarop we de humor bestuderen. Ze bieden ons tegelijk een kijk in de ziel van de grap-penmaker, die we hier even moeten uitkleden en in de bloemen zetten.

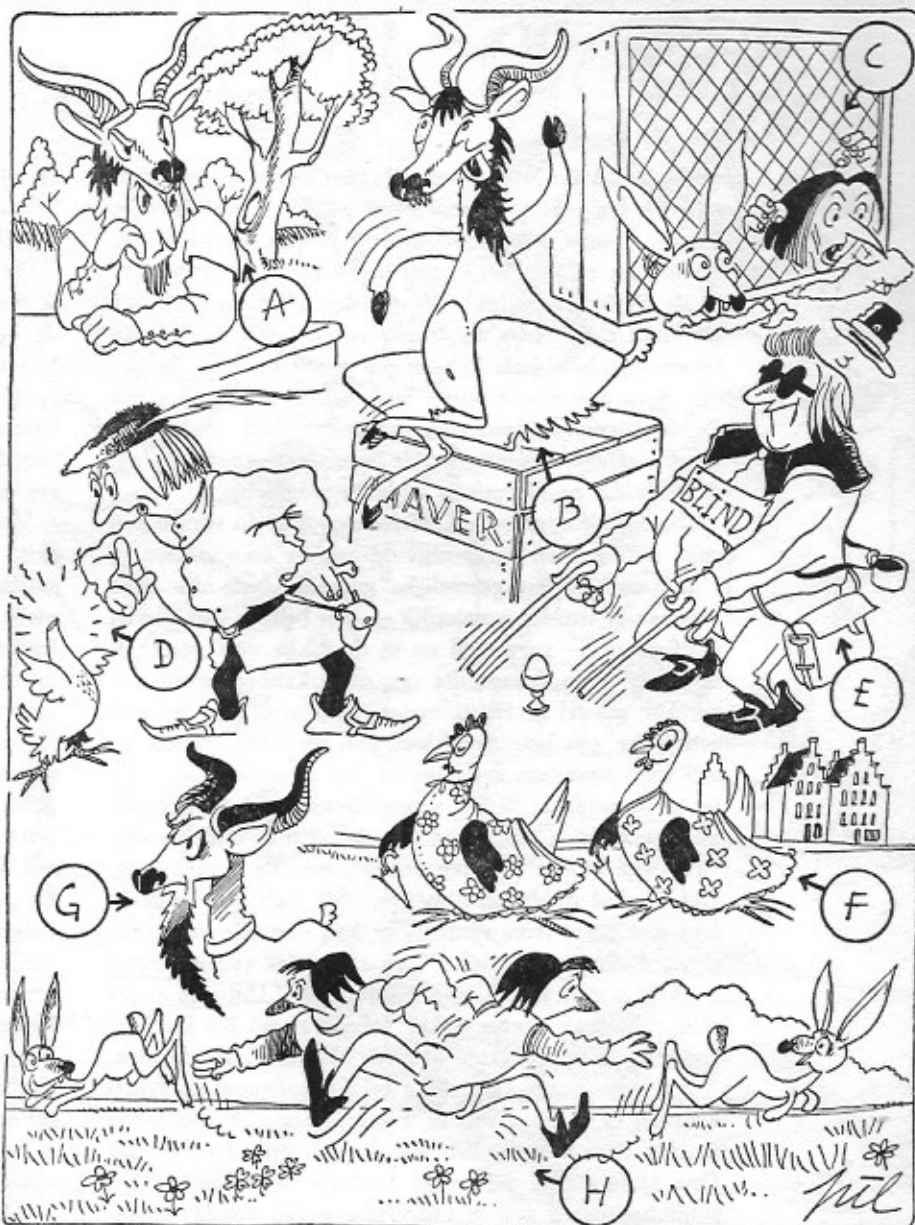
Die grappenmaker is de volksmens. Hij is primair, spontaan en vlug. Scherpe waarnemer, beweeglijk ge-moed, reageert hij rap met plastische duidelijkheid. De hele stoffelijke wereld ligt steeds pasklaar onder de hand om beelden te scheppen die hij je aandient of je naar de kop keilt. Zijn critische zin is eerder grof: hij vonnist met weinig erbarmen, op het ongenadige af. Zo voor de uiterlijke wereld der dingen, die hij leuk en om de lol vervormt, als betreffende het innerlijke der dingen. Zelfs zijn introspectie, hoe scherpzinnig en schrander ook, zweemt naar het meedogenloze, het on-geschakeerde, het eenzijdige. Zijn humoristische levens-houding — en die is opvallend, zij het op beperkte gebieden, flegmatiek en taai — resulteert uit zijn ge-voelig hart dat zich troost met de inspraken van zijn primair gezond verstand.

Reactie, visie en introspectie (om het eenvoudig te zeggen!) van de eenvoudige, de on-ingewikkelde.

Deze laatste drie aanduidingen wijzen op het grond-plan van onze uiteenzetting. We beweren nu niet dat we al het bovengaande steeds even gescheiden en on-derscheiden uit elkaar zullen houden.

Naar aanleiding van alles en nog wat verkoopt onze Westvlaming zijn malligheid. Zelfs waar er nagenoeg geen lachwekkende tegenstellingen voorhanden zijn, scheidt hij er om de haverklap met de bedoeling te kun-nen lachen.

- A. De bokkepruik op hebben.
- B. Lachen als een bok op de haverkist.
- C. Hij kan met de konijnen door de tralies eten.
- D. Redeneren als een kip zonder kop.
- E. Als een blinde naar een ei slaan.
- F. 't Is gebeurd in de dagen van olim toen de kippetjes keurslijven droegen.
- G. Hoe langer de baard, hoe beter de bok.
- H. Wie twee hazen naloopt, vangt er geen.

De illustraties van Pil bij dit artikel werden overgenomen uit *Levend Nederlands - 20 Taalschatlessen in heemkundige geest*, door K. de Busschere (Hernieuwen-uitgaven, Roeselare)

Dit is het geval in zijn omgangformules. Vraag je hem hoe het gaat? Dan antwoordt hij 'overander been!'. Wil hij je op bezoek krijgen, dan lost hij al je thuiswacht-bezwaren op met een: 'steek het huis op de zolder en de katte derbij'. Bij 't vertrek zal hij de thuisblijvers 'waak wel thuis, spaart de beuter en eet geen brood' op 't hart drukken. Onderweg 'loopt hij een beetje, hij moet dan zo zere niet gaan'! Onthaald wordt hij met een: 'smoort een zate', 'pakt een puppe en smoort nen stoel'. Hoe gaat 't met je? vraagt de gastvrouwe. Antwoord: 'Een beetje ouder of de laatste keer!' Als het tijd wordt: 'Hoe laat is 't al?' 'Kwart voor koperdraad, 't gaat algauwe soepe slaan'. Bij 't afscheid gaat het hartroerend van: 'Houd je kloek, 'k ga kik den dokter betalen'. Hij kruipt onder zijn hoed en gaat weg 'tot in 't pekken van den andjoen' met de koppelmenten voor zijn slaapmutse. Met nieuwjaar in 't biezonder heeft hij een drastische 'wens van 't jaar — al dat je geerne hebt — en al dat je niet en krijgt moet je maar zelve kopen'.

Waar de Westvlaming evenwel lachwekkende tegenstellingen meent op te merken, is hij dolvermakelijk in zijn spotboeverij.

Hij weet van afschilderen, met één penseeltrek, gelijk een geboren karitaturist. Een armoedig festijn is krottegem-kermesse! In een piepende fiets zitten er vogeljongen! Je ongemakken moet je verdragen gelijk een kat haar jongen! Heb je een grote neuze, je komt van Terneuzen en je tweeweunste moet je zelve dragen. Wie zijn haar kwijt is zit met een glazen panne op zijn kop! En een gierigaard kijkt boven zijn bril om zijn glazen te sparen. Ligt den heiligen Triek nu al in junder kalder? Weet je wat nen anepio en een onderlafsieksken is? Een piano en een onderlijfszakske! Heb je nog nen piano-met-bretellen gezien? Dat is een boekorgel, trekzak of accordeon! Als je een decoratie krijgt, wordt dat onmiddellijk een dikke gratie! En de konijnen steken bijna allemale de moo(r)d, niet van de myxtomactose maar van de mijter-aan-de-doze! Trek je knopgaten open, Veurnse slaper, en steek die babbelute in je brie-

venbosse! Mijn briefbosse? Ja, jen bakoven, jen hooischeure, jen mond is groot genoeg! Zwijs me daarvan, met zo 'n vent en nen zak steens, ge zou dragen dat je zweet! En zo nen lelikaard, hij is zeker met zijn tote in de zinders gevallen? We worden allemale lelijk als we dood zijn, onder de groene sargie, met een hoveke boven ons hoofd en 't gers dat groeit op onze buuk! We gaan dan noene horen luiden door de mollegaten! En de vliegmachienen zien passeren! 'Met al die vervloekte vliegmachienen, zei de nerveusge vrouwe in '43, 'k wilde dat ze allemale in de lucht vlogen'!

Uit deze konterbonte kaleidoscoop pikken we nu een paar schilfers en vermenigvuldigen de voorbeelden.

Lichamelijke en geestelijke gebreken van die lieve evennaaste worden potsierlijk — met behulp van allerlei stijlfiguren — vervormd en in de dikke verf gezet. Ik neem de neus, althans die van zo 'n kaliber dat hij het spreken waard is. Hij is metaforisch o. a. een domper, een pieke, een bete, een kloef, een zoef, een stofzuiger, een wegwijzer, een zwalmenest, een tweeweunste. 'Doe je neuze weg, da 'k jen aanzichte zie', zei de vriendelijke gezet bij 't afstappen van de trein te Lichtervelde. 't Is een pioche van een neuze', zegt de vergelijking. Het raadsel duidt hem zo aan: 'Ik heb een been en kan niet gaan, twee vleugels en kan niet vliegen, draag een bril en kan niet zien'. 'Waar loop je? vroeg iemand — Achter mijn neuze, was 't antwoord!' Dat was waarschijnlijk geen 'neuzemaker'! En wat zei Ko Bakkers ervan? 'Beter één grote of twee kleintjes', zei de man.

Aangaande veel geestelijke gebreken, brengt de Westvlaming O.-L.-Heer zelf in 't gezelschap van allerhande danten en kwanten. Een dronkaard 'zou drinken dat Ons Here zit te schremen bachten de tunne'. 'Nen schijnheiligaard zou je Ons Here geven zonder biechten maar den duivel kapt er zijn hout op'. Een nietsnut... 'een nietweerd! Waar dat Ons Here toch zijn schoon brood in steekt en al zijn diere beuter!' 'Ge zou meugen Ons Here rond zijn schouren hangen, 't en ware nog niet wel' zeggen ze van een nooit-content! En wie bedrogen uitkomt: 'peisde van Ons Here bij zijn voeten te hebben, maar hij had den duivel bij de steert'. Inderdaad 'Ons Here heeft van soorten in zijn kasse'!

Vermakelijk, schilderachtig allemaal. Evenzo met talloze vergelijkingen, die erop berekend zijn om het koddige of belachelijke te bespotten, of om een vaststelling koddig uit te tekenen. Monkelen gelijk een muize in een blomtele! Hij heeft er zoveel verstand van als nen ezel van mutseplooien. We zijn gemaakt voor de miserie gelijk het gers voor de koeien, 't Sluit gelijk keerskesgiet! Dat past erop gelijk een hulle op de zee. Hij heeft kijken (kuiten) lijk kinkeeglazen. Hij staat daar te kijken gelijk een koe op nen koers. We zullen 't hergaan, gelijk den boer zijn tientje. Hij gaat erdeure gelijk Lodden deur de vitsen. Hij staat te kijken gelijk Liefke Snot, gelijk Sint-Elloo op een kruisstrate. Dat gaat hem lijk ne puid in een paar leerzen. Hij sloeg er op lijk Stoffel

op zijn katte. Hij is zo oud lijk Kalle-moeiens puppe, en 't was een zuivere houtene! Enz. enz. 't Zijn korte 'gelijkenissen' of parabelen soms.

De Westvlaming verkoopt zijn malligheid ook door te spelen met zijn taal. Vooreerst is er het woordgespeel, de 'Spielerei', zoals in het bekende 'Eet Lap al? O(f) Lap al eet? Ba jaai, Lap eet al en eet Lap al dat Lap al eet!' Of in het minder bekende Vlamertingse kwelwoord: 'Oedof oediedel — koesof beenuut koesiedel' (hoed af hoed ijdel — kous af been uit kous ijdel). En zeg maar eens in volkstaal 'Heeft Pee thee mee?'

Vervolgens in echt woordenspel, waar heel veel 'esprit' bij hoort, meestal toch. Het is het geval bij de grinnikende voortvertellers van bepaalde volksetymologieën, als daar zijn: De pater-jark voor patriarch; een legorgel voor leghorn (soort kip); Warme Cissen, de brave kosthuisbaas te Menen (1914-18) die aan zijn voordeur 'Warmes Essen' had aangebracht!

De gisteputten (gestapo's) (1940-44) zongen van de gaaimat (heimat). Wist je dat je kunt nen biechtstoel (bistouille) drinken te Halewijn? En overal vettemienen (vitamienen) in kunt vinden? Ken je 't Hol van Fluut-hol (hol van Pluto) waar dat Ons Here nooit passeert? En weet je hoe de Roeselaarnaars de herbergen 'A l'aigle d'or' en 'De rots Gaëta' herdoopten tot 'De geelwe dorre' en 'De roste gete'? Tot voor kort brachten ze ook te Roeselare 'vule sofie' aan de man (filosofie) en hadden ze, omstreeks 1910 een 'chambre obscure' ingericht, kortweg 'Slambroeks scheure' genaamd! Te Torhout zingen ze van 'Pietje David' (quia visitavit) op de uitvaarten, gaande naar het kerkhof en te Brugge is de derde zondag van de advent niet 'gaudete gaudete' maar 'goed eten, goed eten'!

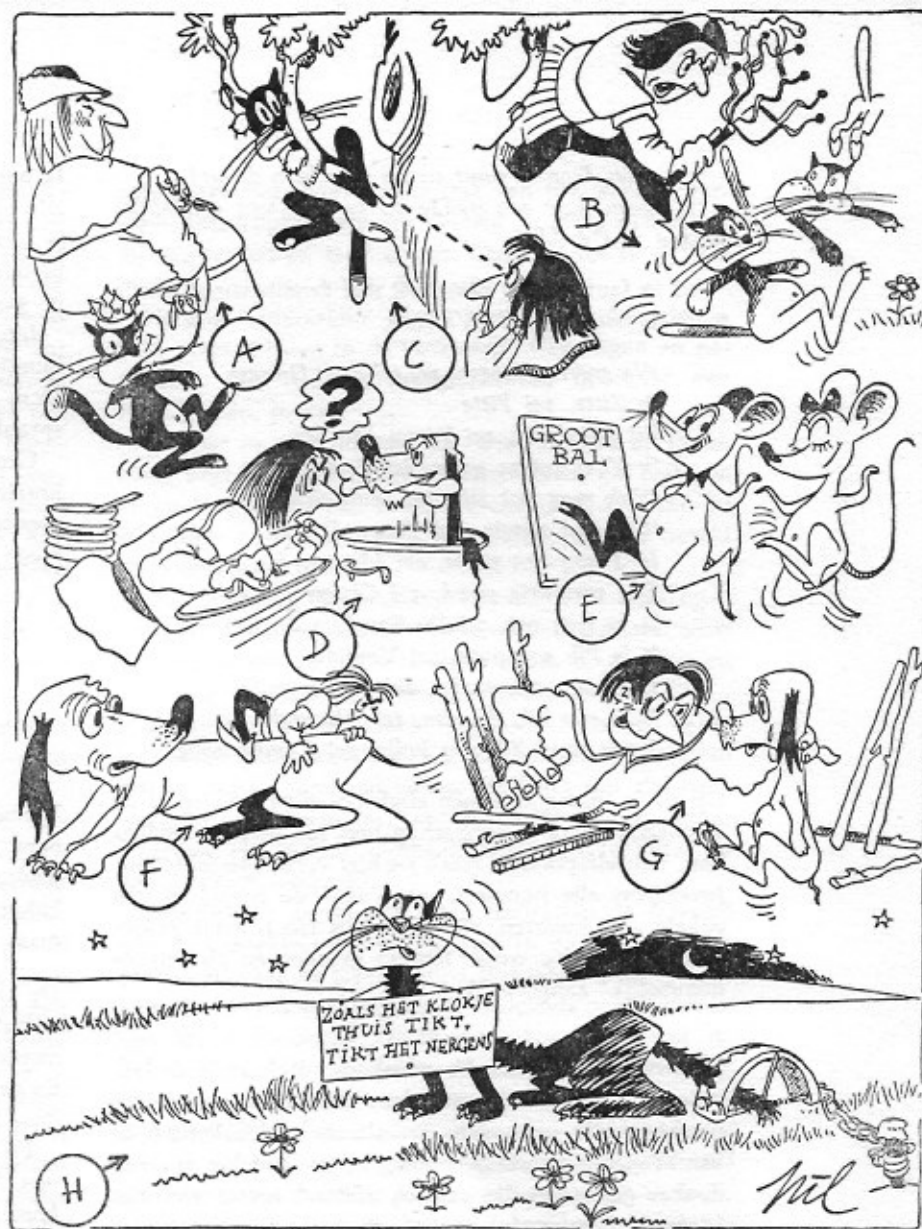
Aldus meesmuilt de grappenmaker de volksetymologie ofte de volks-wil-wetendheid na, meestal, zoals je merkt, met schalkse geestigheid.

Het is immer het geval waar bewust woordenspel bedreven wordt.

Zo met de plaatsnamen. Als je 's avonds slapen gaat, trek je naar Bovekerke, naar Le(de)gem en trek je Rollegem boven je. Wie kent er de anecdote niet van de vent die de weg naar Werken zocht en zich bevroeg bij een spaman die even op de kruk van zijn spade aan 't uitblazen stond: Vriendschap is dat hier wel Werken? En die als antwoord kreeg: 't En ga je nog niet aan, 't is toch van mijnen tijd! En geen enkele Westvlaming is totaal onbekend met het Westvlaamse sermoen tot de Westvlamingen, waarvan hier een paar fragmenten:

„Uw begin, o Westvlaming, is Aartrijke en de Klijte. Bouw uw geluk op Stene en niet op Zande, of ge vergaat met Stuivekenskerke. Neem voor uw Klerken en uw Gits, Sint-Michiels en geheel Ingelmunster, anders gaat ge Brielen en verdolen te Dikkebus. Het lot zal u wellicht voeren naar West- en Oostrozebeke. Maar korte tijd daarna ziet ge u Deerlijk verplaatst te Kortrijk. Wees verstandig en houd u aan Handzame en Ploeg-

- A. Keizers kat is zijn nicht.
- B. Ik heb nu andere katten te geselen.
- C. De kat uit de boom kijken.
- D. De hond in de pot vinden.
- E. Als de kat van huis is, dansen de muizen...
- F. Wie over de hond komt, komt over de staart.
- G. Wie een hond wil slaan, vindt een stok.
- H. Dat ik nu thuis ware, zei de kater en hij zat met zijn steert in 't ijszer.

steert. Vlucht Lauwe en Ledegem, houd u aan Werken en blij nooit Staân... Wees ook altijd van Gullegem en Vlamertinge... Na zo een handel en wandel, o Westvlaming, zult ge Zonnebeke en Zoetenaaië ontmoeten, gelukkig Komen te Oudenburg, en van Rekkem in Pittem, rusten in Uitkerke, op Kerkhove, onder Zerkegem en u eeuwig verheugen in het schone Emelgem".

Hetzelfde in sommige raadsels. Wat zijn de vier uitersten van de mens? De handen en de voeten! Wat is de oudste stad van West-Vlaanderen? De Klijte... God den Here heeft er den eersten mens van geschapen! Noem twee dingen die nooit allene komen! Tweelingen en de Drie Koningen — en der zijn maar tweelingen in West-Vlaanderen: Bruggelingen en Ieperlingen.

De oude Westvlaamse gilden kozen patroons, voortgaande op woordenspel. Zo werden de Drie Koningen patroons van de zagers. Er staat toch in het Evangelie: „We zagen zijn ster in het oosten...“!

Er bestaan moppen, gebouwd op een woordenspel. De volgende werd opgetekend te Dudzele:

„Der was e keer ne paster en zijn schoen waren versleten. Zo nu, hij liet een paar nieuwe maken bij de schoemaker. Maar 't wuuf van die schoemaker had de reputatie van een onverbeterlijke babbelette te zijn. Ze was 't er voren gekend van euren in de ronde. „Kijk, schoemaker“, zei de paster, binst dat de vrouwe der bij stond, „kijk, ge moet er zeulen op leggen van een wuuetonge, dat is onverslijtelijk.“ „Goed, menere de paster,“ zei de vrouwe, zo rap of kijken, „goed, we gaan doen wat da je zegt! En 't euverleer gaan we maken van een pastersvel, dat en drinkt geen water!“

In zotte, onzinnige rijm lust zottebolt en zottekult de volksmens af en toe. Soms in drastische spreekvaardigheid! Op de wijsheid: die veel heeft zal veel hebben, volgt wel eens prompt: en de spa op zijn rebben! Gekheid als: Rosten, hoevele moe je kosten? en: 't Is juuste — drie bubbels en een puuste, wisselt af met meer anecdotische fraaie verhaaltjes als bv.:

't kwam daar ne pater en hij viel in 't water!

't Kwam daar ne puut en hij trok hem druut!
't Kwam daar een padde en ze zei: wat eendelijke
dingen zijn dadde?

Of in fantastische rijmelarij met familienamen, zoals
in de historie van *De Vlooie*:

Wa gaan m' horen, zei scheven Djoren
'k Zitte, zei Pitte
Bij mijn vier, zei Waan Mortier
'k Voel entwa gane, zei Treze Dane
Wuk mag dat zijn, zei Halewijn
't Is een vlooie, zei Seven Djoie
Is 't nog een grote, zei Manten Boote
Een van drie pond, zei Cissen Dhond
Is ze nog vet, zei De Smed,
't Is lijk een note, zei Vergote
Is 't nog een snelle, zei Leo Kapelle
't Is ene lijk d'andre, zei Alexandre
Ze is rond lijk een bolle, zei Kompernelle...

Op zo 'n thema kan men eindeloos doorgaan en al de
aanwezigen van 't gezelschap met een attentie beden-
ken. Vanzelfsprekend staan we hier voor 'specialiteiten'
(overigens alle humor is een beetje de eigendom van
enkele rare kwasten, vieze apostels enz.), maar gelijk-
aardig rijmgedoe wordt terdege genoten en als 'eigen-
dommelijk' aangevoeld.

Er is voorts de humor die voortkomt uit de visie, de kijk
op en in mensen en toestanden. We treffen er dezelfde
combinerende vermogens en plastische kwaliteiten in
aan. Tegelijk wordt de humor fijner: spreker is meer
denker geworden die kritisch afstand neemt van zijn
'lijdend voorwerp'.

Niet zo lang geleden leefden wijken en dorpen nog
in ernstige veten. Die veten werden 'sportief' in stand
gehouden en te hooi en te gras met de vuisten uit-
gevochten. Hardhandige krachtmeetings, 's zondags na
de hoogmis! Gevechten verdwenen — wrok en hekel
hielden stand. In de zgn. 'Volkszeg over Dorp en Stee'
horen we de weerklank van die homerische spanningen
en tevens vernemen we het hekelend zielkundig door-
zicht in buurmans vermeend of werkelijk karakter.
Roeselaarnare drogenbrood — steekt den duivel in
d'helle dood! Boos Izegem, heilig Rumbek, neerstig
Roeselare. Hooglee de grote pracht — van verre gezien
en weinig geacht! 'k Ben van Moorslee!' kraait trots
de moorsleedse kanteklaar — waarop een nieuwkerkse
tegenschatert: 'En 'k hee geen 'eten!'.

Er bestaan ook hele reeksen:

Lichtervelde, kort van gelde.
Torhoutstee lacht ermee
Zwevezele, paptete
Koolskamp, drogenbrood
Ardoeie, steekt de moo(r)d!

Ik hoef ternauwernood de voorvaderlijke spotnamen (ze
zijn tot zes eeuwen oud) van de Ieperse kinders, de Brug-
se zotten, de Torhoutse grootsprekers, de Kortrijkse leie-
pissers enz. in herinnering te brengen. Ze zijn goedkope
of gegronde groepsspot over groepspsychologieën.

Interressanter tot kennis van de volksziel zijn de
humoristische sagen (verklarende verhalen) en fabels.
Deze humor is echt volksbezit. Hij is droge satire
sprankelend uit overlegde levensernst.

Geen vind ik mooier dan de fabel van de puit en de
kraaie, waarin de onnozele bloed (met hoeveel erbar-
mende schamperheid!) als door de pen van Pil of Marc
Sleen sekuur en ongevernist wordt gekonterfeit.

'Puid, kruipt uut!'
'Ge zou me stekken', zei de puud.
'Ja-'k en doe', zei de kraaie.
En de puud kroop uut.
'Stekke', zei de kraaie.
'k Hen 't gepeisd', zei de puud.

Vormontleding en psychologische analyse laat ik aan u
over. Bepaalde beroepen moeten het doorlopend ont-
gelden. Terecht of ten onrechte hebben kleermakers,
bakkers en molenaars de reputatie van dief en diefjes-
maat. Het volk verzint er sagen op.

De kleermakers kwamen te laat op het laatste oordeel.
Alle stoffen, todden en vodden waren opgebruikt.
'Ge gaat moeten voortdoen met de overschotten' zei Ons Here.
En de kleermakers doen het. Ze trekken tot hele stukken
door het oog van hun schare. 't Zijn al overschotten.

*En de bakkers zijn pakkers, ze steken ze bij de die-
ven. Maar de meulenaars zijn de slechtste. Hoe dat dat*
komt? De eerste meulenare was ne dief, deur Godjen
Here zelve tot meulenare gemaakt. Ge zult horen hoe.
— Ons Here en Sinte Pieter hadden nen windmeulen
gemaakt voor de mensen. Ze hadden er compassie mee,
omdat ze zo moesten draaien aan die ouderwetse
kweerns en der was ook geen meel meer genoeg. Zo
die meulen stond daar gezeild en in de wind gesteken,
maar der wilde niemand gaan malen. De meulen slin-
gerde veel te stijf, zeiden ze. Wat nu gedaan? 'Der
hangt ginder een die gewend is van te slingeren' zei
Ons Here, en hij wees naar nen dief aan de galge. 'Ja-
maar, dendien is dood', zei Sinte Pieter. 'We gaan hem
were levend maken', zei Ons Here. En ze maakten dien
vent were levend en staken hem op dien meulen. Ge
kunt gaan peinzen. Maar ge zoudt hertelijk bedrogen
zijn. 't Was krotte met striepen. Die vent koste wel
pakken, maar hij en had geen schepper. Zo Ons Here
gaf hem nen schepper en die meulenare schepte sedert-
dien nogal deure, lijk al de meulenaars trouwens. En
als je nu peist dat de meulenaars kunnen scheppen lijk
Ons Here zelve... ge zijt er nevens: Ons Here schept
hemel en aarde, maar de meulenaars scheppen tussen
hemel en aarde!

Een drietal andere koddige fabels wil ik vernoemen: de historie van 't Zeuntje van Lange Wannes dat met zijn drie woorden naar de markt gaande, zichzelf door de 'schabletters' een dubbele pandoeringe doet geven. 't Geval van die drie (domme) Walen, die met hun weinig — ongecontroleerd geleerd Vlaams — alledrie 'dat is recht' aan de galg geraken. De kluchtige gevarenissen van 'Slimme' Jan, die door zijn moeder om een zestendeel meel gezonden, trouwhartig al de hem bijgebrachte formules naar aanleiding van een telkens contrasterende situatie herhaalt tot hij door een woedende smid met de voorhamer de kop wordt ingeslagen. Alle drie schateringen om de domheid van het mensdom (Wat een verloren Vlaams, zei de vent, en de Walen hebben het zo nodig!), waarvan de volledige tekst te vinden is in Witteryck's *Oude Vlaamsche Volksovertelsels* of De Meyer's *Het Vlaamse Sprookjesboek*.

Tenslotte in de volksverhalen vinden we de kruim en de kreem van West-Vlaanderens guitige luimen en schrandere mensenkennis.

Aarne en Thompson (1910 en 1928) hebben de vertelselschat van zes volken bestudeerd. Inzake humoristische vertellingen rijden wij, Vlaanderen op kop, gevolgd door Finland, Spanje, Hongarije, de Lappen en Noorwegen. Toch nogal tekenend, ofschoon het laatste woord over en de onderzoekingen zelf noch gesproken is noch uit zijn. 'Gôût du trait humoristique' stipt P. Brachin aan als een der kenmerken van onze volksverhalen.

Ons ontbreekt de ruimte er één in extenso over te nemen. Ik had hier graag 'Pier en Triene' (Biekorf, 1939, blz. 281 vlgg.) laten drukken: een verhaal op het Unibos-thema, in de lezing van A. Mervillie. Er bestaan talloze varianten op dit geval van Boer Eénos, onder verschillende titels, als Boertje, Djostje, Peter enz. Het klimt een duizend jaar hoog en komt nog uit de koker van een oud Latijns kluchtspel-dichter. Maar hoe vruchtbaar verwestvlaamst en hoe zat van levenslust en levensinzicht.

We kunnen, terloops, maar betreuren dat die overtalrijke vertellingen begraven blijven in *Ronden Heerd* en *Biekorf* tot eens de gouden toverstaf van een fee (Bank van hier of daar?) die dode kinderen weer ten leven wekt.

De Westvlaamse psyche zit vol verrassingen. De primaire, spontane volksmens waarover we 't hadden en die we zich zagen ontpoppen tot een critische waarnemer, vertoont evenzeer de trekken van de bezonnen, nuchtere flegmaticus. En dan nog wel, waar we het minst vermoeden: in de narigheid des levens, m. a. w. in zijn levenshouding tegenover het onvolmaakte in zichzelf, zijn medemensen en de toestanden. Daar verschijnt voor ons een echte humorist (zij het enkel objectief) in de strictere zin van het woord. Hij doorziet het onlogische in de mens, verweert zich tegen eigen verwekelijking met de strop van zijn galgenhumor en berust gelaten 'uit-meerder-nood' in zijn lot. Hij be-

oefent een bepaalde levenskunst van het lachend verweer, inzonderheid als een eeuwig en ervig optimisme bij ongevallen en tegenslagen. Optimist tot in de kist heeft hij 'sjanse' tot in de dood.

Nergens volmaakter wordt zijn berekende gelatenheid getekend dan in de volkssage 'Goe dagen en patientie', door Gezelle neergeschreven in *Rond den Heerd*, 1869, p. 126.

Hij ziet ze onverbloemd de 'zothed' van de mens, maar zegt het met een mild-bittere lach, als met een vergulde purgatie-pil. Helder, meedogenloos trekt hij zijn eigen vermomming en het masker van de wereld af in zijn zeispreuken.

Een uitvoerige behandeling hiervan is in mijn ogen nog kort. Als standaard-voorbeeld neem ik de haast alom bekende zeispreuk: 'De liefde is blind, zei de boer en hij kuste zijn kalf deur een doornhage'.

Uiterlijk is de zeispreuk opgebouwd als een (gek) verhaaltje (vanwaar de naam parabel-spreuk), waarin een levend en sprekend wezen (de held) een algemeen aanvaarde waarheid (een spreekwoord) toepast, en er bijgevolg een levend voorbeeld van geeft (vandaar de naam exempel-spreuk).

Innerlijk zit de zeispreuk vol contrasten, in weerwil van de conseqwente toepassingen. In de conseqwentie precies zit vaak de tegenstelling (liefdebewijs aan een... kalf, door een doornhaag heen). Zodoende ontwikkelt ze een flinke komische kracht, hier ten koste van de gekke logica van de mens die aardig in de maling wordt genomen. Aldus wordt een buitenstaander (jij of ik) een plezierige anecdote in de hand gespeeld waarmee hij zichzelf kan verdedigen (bij een gekke verliefdheid) of anderen om diezelfde reden aan kan vallen. Verweer of aanval met de lach, humor (en galgenhumor) als wapen. Eigen opvattingen en andermans (vermeende) misvattingen worden ermee voor 't lapje gehouden. Resultierend uit flegmaticiek, zijn ze bloederstige levenswijze malligheid. Drie personen a. h. w. leveren een lach-slag: de eerste die gek verliefd, zich verweert met het spreekwoord 'de liefde is blind'; een tweede die er hem om bespot (kijk naar de dwaze gedragingen); een derde (boer-held), een louter ingebeelde die erbij wordt gehaald als een onpersoonlijke belichaming van de tweede. En binnen de zeispreuk wordt de slag geleverd en thuisgehaald. Begrijpelijk dat zeispreuken ook apologetische spreekwoorden heten.

Uit deze summie ontleding blijkt de scherpe geestigheid, waar onze zeispreuken vol mee zitten. De spelende 'helden' wenden de contrasterende elementen aan als zelfverweer: 'Krulhaar is dulhaar, zei Wantje en het ging aan 't vechten'; als aanval 'Goeie raad is diere, zei Simpel en hij kwam van den avvekaat'. Logisch in beide gevallen; soms onlogisch met zichzelf: 'Die met zenzelven boft en deugt niet, zei Stoffel, maar ik ben nen goên!'. We moeten er maar de meesmuilende snuit van de echte humorist bij denken. Voorts is er de veel-

zijdige geestigheid die de 'gebruiker' ermede kan bedrijven. En deze, samen met de inwendige schalksheid, is niet zomaar in een systematisch loketkastje onder te brengen.

We bepalen ons dan tot een schematisch overzicht en veel voorbeelden.

De zeispreuken lijken gegroeid uit korte bestaande zei-gezegden, als daar zijn: Ik, zei den hond; 'k Heb 't gepeinsd, zei de puit; 'k Vreze, zei de meze; 'k Komme, zei de kattesteert; Da 'k, zei de puit! Deze laatste twee vinden we terug in: 't Zal wel kommen, zei Cies, de katte heure steert is er gekomen en hij is zo lang! Da'k, zei de puit en hij vrees met zijn poten in het ijs. Hier zit de eigenlijke exempel-spreuk al, alsook in de volgende, schijnbare zei-gezegden, waarin het woordenspel van de naamkeuze voor de held de formele inhoud van de zeispreuk bevat:

- *Flak in mijn oge, zei blende Maaie.*
- *Recht is recht, zei Scheefhals.*
- *Tot weerziens, zei den blinden.*
- *O gij lelijke zwarte zot, zei de ketel tegen de pot.*
- *'t Ergste is achter de rugge, zei de bulte.*

Ofwel zijn de zeispreuken de flegmatische wijsheidsreactie van de 'droogscheerder' op de spreekwoorden. Er bestaan er zeer veel van dat soort en het zijn ook veruit de geestigste, de geestrijkste. Andere zijn meestal maar (onbetaalbare, jawel) komische spitsvondigheden. Daar krijgt de zeispreuk haar eigen drieledige stijl en haar eigen grinnikend karakter. Het onlogische, het ongerijmde van 's mensen handel en wandel gehemeld zelfs wanneer die handel en wandel toch logisch is: Na lijden komt verblijden, zei Kwinte Kozijn en hij had zijn schoonmoeder begraven.

Binnen deze stereotiepe drieledigheid roert en poert er 'n konterbonte wereld van geestesspel en voorstellingen.

- *Wat een geluk, zei de kavevager en hij viel in de smoutpanne.*
- *Alle hout en is geen timmerhout, zei dikke Dreune en ze viel deur heur bedde.*
- *Gemene vogels, gemene nesten, zei Vindeveugel de landloper en hij zat in 't gevang.*
- *Werken is zalig, zei het begijntje en 't lei hem in de zonne te slapen.*
- *'t Passen is 't al, zei Pottendêten en hij sch... op den bril.*
- *Alles op zijn tijd, zei Brobbel en hij hield zijn pasen met bamesse.*
- *'t Zijn al nesten, zei de katte en ze jongde in moeders mutse.*
- *Bloed trekt, zei Jan Palfijn en hij sliep bij zijn zwijn.*
- *'t Is overal entwadde, 't en is maar 'uzent dat er niet en is, zei Wannas en hij had noch brood noch vet.*
- *Kinders kweken is ruze, zei Reuze en hij en had er maar één.*

— *Alles heeft een ende, zei de boer, uitgenomen 't sermoen van uznen paster.*

Tot hier een serie koddige aanfluitingen van erkende waarheden.

Nu een reeks invallen en spitsvondige grapjasseriej.

— *We gaan zien, zei Stiene Klinke en ze blies de keerse uit.*

— *Hij komt er deure, zei de melkboer en zijn ezel stak de moord.*

— *'t Kampt, zei de beenhouwer en hij lag onder.*

— *'t Is weede, zei den uil en hij bezag zijn jong.*

— *'t Is zo waar of (als) dat ik op mijn twee benen sta, zei Klette Wattijn en ze trok heur één been op.*

— *Mijn kop jeukt van 't were, zei 't wijf en de luizen staken heur mutse af.*

— *Gelukt, zei Arjaan, twaalf eiers en dertien kiekens.*

— *'k Ga je seffens betalen, zei de boer, maar mijn duim is verzworen.*

— *Ha maar, mijn kind gods, zei Boogaard tegen zijn hondje, je zijt gelukkiger of ik, je moe gij niet te biechte gaan.*

— *Laat ons tenminste in vrede scheên, zei Spaantje tegen zijn vrouwe, en 't mens lag op sterven.*

Wat een wondere verbeeldingswereld treden we binnen in de zeispreuken! Wat een realistisch toneel van het menselijk gedoe tegen de kleurige en schilderkunstige schermen der verbeelding. We zien er Fluppe die de kruisweg doet al lopend, omdat 'ons Here nooit te rap gediend kan worden'; boer Jan die de kleine mond van zijn knecht beziet en desondanks vaststelt dat 'de grote brokken erin passen'; de beenhouwer die een verkenskop bij zijn raam uithangt met de bedenking dat 'het een aanzichte krijgt'; dorstige Koben die zijn schone dorst beklagt omdat hij water drinken moet; boer Pap die een medalje krijgt voor zijn worsten en het jammer vindt 'dat zijn zwijn dat niet meer kan beleven'; Liete Ponsele die haar pollepel afveegt aan de hond in de heerd onder het ekskuus dat 'de vuilaards hem zo er zouden insteken'; Pee Waantjes die zijn trog verbrandt in de oven, omdat hij toch zonder vuur niet bakken kan. En heb je de rake eigenvolkse naamkeuze opgemerkt?

Op de galgenhumor van vele parabel-spreuken moeten we even wijzen. Het gegrinnik wordt zelfspot, zelfverweer tegen eigen miserie. De grijnslach van de uil in doodsnoed. De inwendige schaterlach door de strop heen.

— *Dat is goed tegen de weegluizen, zei Jan en zijn kot stond in brande.*

— *'t Zal vandage nen heten dag worden, zei de toveresse en ze moeste verbrand worden.*

— *Redelijk, zei Pol en hij kreest.*

— *'t Is effen, zei Cisie en zijn huzegie lag platgebrand.*

— *'k En wille die magere kiekens niet, zei de vos en hij koste niet binnen in 't kiekekot.*

- A. Slapen als een muis in de meelbak.
 B. Een muisje met een staartje.
 C. Kijken als een uil op een kluit.
 D. Als een kikker op een kluitje zitten.
 E. Een pad in iemands korf zetten.
 F. Daar zitten uilen op het dak.
 G. Wat baten kaars en bril, als de uil niet zien en wil.
 H. Da 'k, zei de puit en hij vrees met zijn poten in het ijs.

De volksman die zulke gezegden verzon of ze in de mond neemt en inhoudsbewust aanwendt, geeft er blijk van een slagvaardige levenshumor te bezitten, welke zelfs de Engelsen (nu blaaskaak ik een beetje) ons mochten benijden. Eigenlandse dichters en taalvirtuozen, ook dezen, kunnen aan die zeispreuken gaan lik-me-lippen! Er liggen schatten van stilistiek en taalvondsten in te vinden. Een paar voorbeelden :

— Wat nu gezongen, zei de koster en de kerke stond in brande! (behoudens en naast de ritmische top nu, hebben we een volmaakte reeks van vier trochaeische tweevoeters).

— Da's 't mijne, zei de bagijne en ze lei heur hand op heur g...! (rijm)

— 'k Ben van hoge afkomste, zei Jan Top en hij was op de zolder geboren! (naamkeuze, woordenspel: hoog, Top, zolder).

— Overal gekend, zei 't ding en 't heette Kwa-pening (rijmende verwerking van bekende vergelijking).

— Zikkel, zei Pekhaak en ze waren alletwee krom!

(naamkeuze voor 'kijvers').

— Dief, zei de musse en ze zat in de krieken (onomatopie van 'tjiej').

— Een uul (= en nu)! zei Mote en e schoot e kraaie! (woordverdraaiing).

— 't Is proper en net, zei de wagenmaker tegen de smed en 't waren twee wroetelaars tegare (rijmslag in de personen-tegenstelling).

— Gum! zei Stro, 'k ete zo geerne en 'k werke zo no! (gevoelsinterjectie).

— 'k Wilde da 'k Baai zijnen buik hadde, zei den boer en hij zat bij den deken aan tafel (stafrijmerij in Baai, buik, boer).

— 'k En hebbe geen tijd om mijn puppe te stoppen, zei Bruun van Lee en hij lei hem te slapen in Vandalens koorne (concrete situatie-aanduiding in afgewerkt tafereel; item voor de volgende:)

— Met een koe en een steenput je gerieft geheel Nieuwpoort van melk, zei Jan Houtzagers en hij goot water dat het stroelde!

De bovengenoemde stereotiepe driedigheids wordt een enkele keer te buiten gegaan ten voordele van grotere levendigheid en komische kracht.

— *Zalig zijn ze die zot zijn, zei Jan, want ze gaan ezels bij God zijn!*

— *Werken is zalig en leeglopen is heilig! 't Begijntje zei het ook en 't kuiste zijn wafelijzer.*

— *Als de wind uit het noorden komt, 't is altijd koud, hij mag nog uit het zuiden komen, zei Lammertijn.*

— *Gij meester zijn en ik doen da'k wille, zei de vent. 't Is goed, zei 't wuuf, roer nu jen pap zelve.*

— *'k Zijn hertelijk gespijzigd van den Here, zei de pater. Ja-je, zei de boerinne, van mijnen broodkant.*

— *De dood is mijn gewin, zei de paster. En 't schaad mij ook niet, zei de koster.*

Ze wordt ook overschreden (met hetzelfde gevolg) door middel van toevoegingen, die zowel restricties zijn op de inhoud als aanvullingen van de lachwekkende tafereelschepping. Zie maar :

— *Alle baten helpen, zei de muize en ze piste in de zee en ze liep over!*

— *Nu tot daar, zei Mote en hij bolde halverwege en hij was algelijk jouw!*

— *Nieuws verblijdt, zei de zot en hij draaide zijn mutse en ze stond nog scheef!*

— *Les carott' son' bon', zei de Wale en hij at al 't vlees op en hij liet de karoten stane!*

— *Al op een reke lijk meulenaars koeien, zei de vent, en hij had maar éne en 't was een geite en... ze zeggen dat 't zijn wuuf was!*

Zo trekt de Westvlaamse volkshumor het masker van 's werelds 'bakhuis'! Daar geeft de Westvlaming uiting aan al de spitse gevatheid van zijn schrandere, opmerkende geest. Voor wie de humor als levenskunst beoefenen wil, zijn deze apologische exempelen en zelspreuken geen kleuterklas maar een universiteit van schampere en milde wijsheid. In *Biekorf* 1933 kan men hele semesters college lopen.

Er is in de Westvlaamse humor een wondere zucht tot restrictie der beweringen aanwezig. Het lijkt mij weer het gevolg van een flegmatische, immer wakkere, zelfcontrole. De uitdrukkingen die eruit voortkomen zijn zo ingewikkeld soms dat men niet best weet of men voor een grappige rol of voor sarcasme en cynisme staat. De verwoording van deze geestesterughouding is enigszins misleidend. Wellicht ligt daar de oorzaak van bedoelde grappig-cynische tweeslachtigheid. In elk geval worden ze als pretmakerij bedoeld en zijn ze bijgevoel zo op te vatten.

Een grote dommerik wordt voorgesteld als: een stommen achterwaartsover op zijnen buik. Tweelingen bv.: ze gelijken op mekaar gelijk twee dreupels water, maar bijzonderlijk den ene! Een bulteko verontschuldigt zich met: ekskuzeer mijn bulte, 't is een hoge schoere da'k

hê! Van iemand die bijna verongelukte zegt men: had 't jammer geweest, hij was dood! Van iemand die werkelijk stierf: nog een die 't niet geloofde, hij is een keer gaan kijken. Van slecht weer gesproken: 't Is Gods were, maar 't is van zijn beste niet. Over een groot hoofd: hij heeft een hoofd voor zijn leven, als er geen rampen op kommen! Over leven en sterven: De mensen leven allemale geerne lange, en als er nog een lange leeft, 't is ton nog altijd nen ouden! Over tegenslagen: We moeten het verdragen, we kunnen wel niet verder. Hiermede kwamen we in de kern van de volkshumor terecht. Hij is averechtse bespiegeling, nuchtere 'droog-scheerderij', sobere mededeling van rijke ervaring en veelvuldig geestesspel. De Westvlaamse volkshumorist ligt tussen de praatzieke grapjes van Warden Oom en de gesloten dulder van Stijn Streuvels. Hij maakt humor omtrent alles en zelfs met niets. Zoals die rooklustige die, alles missend, meesmuilde: Da'k een pupe hadde, 'k zou toebak vragen, maar 'k en hê geen sulfers!

Zijn flegmatiek brengt de Westvlaming ook tot het beschouwen der goede kanten van slechte of bekaaide zaken. Bij een ongeluk heeft hij altijd 'de meeste sjanse van de wereld'. Geluk bij een ongeluk, is er één van zijn samenvattende formules van. Eertijds heette het 'het Vlaams geluk', reeds door Thomas Corneille (1708) opgemerkt en vermeld in een Franse 'Dictionnaire universel géographique et historique'. 'Een Vlaming belooft hem altijd'. Sterker nog: hij is een geluksvogel als hij pechvogel is. Wie onze volks- en andere mensen aandachtig een ongeval heeft horen vertellen (of het zelf vandaag of gisteren deed) heeft het allang in het snuitje.

En toch verhindert die kijk op ongeval en misstanden de Westvlaming niet anderszijds de ongelukkige kant van een geluk op te merken. Hij is een voortdurend zoeker naar beraden evenwicht, met een glimlach (in zijn 'darms') de dubbelheid der dingen wikkend en wegend. Het doet ons niet meer schaterlachen, ik vraag mij zelf af of het nog lachen doet, maar in die bezonnen levenshouding ligt er zoveel komisch contrasterends dat het ons bekwaam maakt tot een lach om 's levens onvolkomenheid. En dit is veel. Het is zelfs het wezen van de humor.

Een perfect voorbeeld hiervan ligt in het hiernavolgende gesprek (*Biekorf* 1890, p. 254). In mijn jeugd hoorde ik het nog opgevoerd in de lagere school te Oostnieuwkerke (1922) en later zelfs eens op een 'Regenboog' te Roeselare (1929). De titel luidt 'Dag Jan' — uitdrukking die in de bepaalde gewesten eveneens betekent: ewê merci, naven Jan, gaa je 't nu geloven, naven Tone en breek en geen ruten, enz.! De tekst is van een onthutsende eentonigheid. Hij doet meer denken aan een fletse rederijker dan aan A. Brouwer. Korthedshalve bind ik de telkens weerkerende 'stok' wat in. Ik ben — inzake lengte — al een lengte buiten mijn boekje en vrees derhalve de ergste malheuren vanwege onze redactie-secretaris Bonneure!

- A. Van zijn stokje vallen.
- B. Iemand onder de vleugels nemen.
- C. iemand met een dode mus blij maken.
- D. De gebraden lijsters vliegen hem in de mond.
- E. De vogel is gaan vliegen.
- F. Ieder vogeltje zingt zoals het gebekt is.
- G. Ze vechten dat de kraaien om de brokken komen.
- H. Dief! zei de musse en ze zat in de kriecken.

- Dag Jan!
- Mijn name en is geen Jan.
- Hoe heet gij dan?
- Koopman.
- Waarin dan?
- In hooi, strooi en al dat ik krijgen kan.
- Dat is goed!
- Niet al te goed!
- Waarvan dat, Jan?
- 'k Ha daar nen hoop koorn liggen en de kalanders (wormen) kwamen derin.
- Dat is slecht!
- Niet al te slecht!
- Waarvan dat, Jan?
- 'k Vette er een zwijntje van.
- Dat is goed — Niet al te goed — Waarvan dat, Jan?
- Als ik mijn zwijntje brandde, mijn huis brandde af.
- Dat is slecht — Maar niet al te slecht — Waarvan dat, Jan?
- Van een oud kreeg ik een nieuw.
- Dat is goed — Maar niet al te goed — Waarvan dat, Jan?

- De balke viel in en mijn wijf was dood.
- Dat is slecht — Maar niet al te slecht — Waarvan dat, Jan?
- Van (voor) een oude taaie kraaie, kreeg ik een jonge fraaie Maaie.
- Dat is goed — Maar niet al te goed — Waarvan dat, Jan?
- 'k Kreeg er slagen van.
- Dat is slecht — Maar niet al te slecht — Waarvan dat, Jan?
- 'k Gaf ze er ook van!

Bezadigdheid van de wijze, gepaard aan de spontaneïteit van de gevoelige, dat zijn m. i. de kenmerken van onze Westvlaamse volksmens en van zijn humor. Typisch weer hoe die Westvlaming, in het versje van daarnet, niet afronden en besluiten kan zonder een knal-effect, een klap op de vuurpijl, in de stijl van een deugdelijke Janklaassenklucht.

KAREL DE BUSSCHERE